

III. ULUSLARARASI AHMED-İ HÂNİ SEMPOZYUMU

(İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN)

3. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF AHMED AL-KHANI

مؤتمر احمد الخاني الدولي الثالث

5-6 Ekim 2019

Bildiriler Kitabı
Proceedings Book

E-Posta: ahmedhani@agri.edu.tr

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu
“İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

* 2019 Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınmaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu e-kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

3. ULUSLARARASI AHMED-İ HÂNÎ SEMPOZYUMU
(İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN)
(05-06 EKİM 2019 AĞRI)

3. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON AHMED AL-KHANİ
(Prof. Dr. Fuat SEZGİN as A Historian of Islam, Science and Culture)
(05-06 OCTOBER 2019 AĞRI)
مؤتمر احمد الخاني الدولي الثالث
(05-06 OCTOBER 2019 AĞRI)

Kapak Tasarımı

Sedat ÇALPAN

Editör

Prof. Dr. Adem YERİNDE
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK
Dr. Öğr. Üyesi Saadet ALTAY
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, No: 31

E-ISBN: 978-605-80220-0-3

İSLAM BİLİM İNSANLARINDAN MATÜRİDİ’NİN KELAM İLMİNE KATKILARI

Selim ÖZARSLAN*

Özet:

İslam düşünce tarihinde Bilim Tarihi’ne adını yazdırmış pek çok Müslüman bilim insanı bulunmaktadır. İslam düşünce tarihinin parlak simalarından birisi olan Matürîdî de İslam düşüncesine fıkıh, tefsir ve kelâm ilim dallarında yazdığı eserler, geliştirdiği semantik metot, dini anlamada selef metodu yerine akla ve vahye birlikte yer veren kelâm metodunu kullanması ve yetiştirdiği âlimler aracılığıyla anlamlı katkılarda bulunmuştur. Adına nispetle Matürîdîlik olarak adlandırılan kelâm okulunun kurucusu olan Ebu Mansur Matürîdî, Kur’an yorumcusu yani tefsirci ve fıkıhçı kimliğinden daha çok kelâmcı kimliğiyle bilinen bir kelâm otoritesidir. Temelde İslam inanç ilkelerini konu alan ve İslam itikadını diğer din ve felsefelerle karşı savunan Kelâm ilmine gerçek anlamda bir ilmi disiplin kimliği kazandıran da İmam Matürîdî’dir. Onun en önemli eserleri arasında bulunan ve günümüze kadar gelme imkânını elde eden *Kitâbü’t-Tevhid* ve *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* isimli kitapları incelendiğinde, kendisinden öncesi kelâm bilginlerince tartışılmamış bir takım önemli kelâmî meselelere değindiği hemen fark edilir. Vahiyle birlikte aklı da dini bilmenin temelini koyan Matürîdî, kuru cedel ve münakaşa zihniyetinden uzak kalarak Müslüman inançlarını açıklama ve yorumlamaya tabi tutmuş, bu yöntem üzerine görüşlerini tesis etmiştir. Bundan dolayı İslam inanç esaslarının yeni Müslüman olmuş geniş halk kitlelerince kabul edilmesinde çok önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Kelâmî “Bilgi Nazariyesi”yle başlatması, kelâm ilmine kazandırdığı en önemli yeniliklerden birisidir. Matürîdî’nin bu yeniliği sayesinde Bilginin kaynakları konusu *Esbabu’l-İlim* adıyla kelâm ilminin konuları arasında mümtaz yerine almıştır. Onun bu yöntemi kendisini takip eden Hanefî-Matürîdî kelâmcıları etkilediği gibi Ehl-i Sünnet kelâmının oluşmasına katkıda bulunan Eş’ari kelâmcılarını da etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Matürîdî, Kelâm, Bilgi Teorisi, Kelâmî Metod, Semantik Metot.

Summary:

There are many Muslim scientists who have written their names in the history of science in Islamic thought. Maturidi, one of the bright figures of Islamic history of thought, made significant contributions

---

* **Prof. Dr.** Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ELAZIĞ/
TÜRKİYE

e-mail: sozarlan1@firat.edu.tr

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

to Islamic thought through fiqh, tafsir and theological sciences, the semantic method he developed, the kalam method that included mind and revelation instead of the predecessor method in religious understanding and the scholars he trained. Abu Mansur Maturidi, who is the founder of the theological school called Maturidism in proportion to his name, is a theological authority known with the identity of a theologian rather than a commentator and jurisprudent. It is also Imam Maturidî, who gives a true scientific discipline to the science of Kalam, which is based on the principles of Islamic faith and defends the Islamic faith against other religions and philosophies. When one of his most important works, *Kitâbü't-Tevhid* and *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, which is one of the most important works of his, has been given the opportunity to come to the present day, it is immediately noticed that he has addressed some important theological issues that were not discussed by theologians before him. Maturidi, who laid the mind with revelation on the basis of knowing the religion, subject to the interpretation and interpretation of Muslim beliefs by staying away from the dry mind and controversial mentality and established his views on this method. Hence, Islam has had a very important function in accepting the principles of faith by the large masses of people who have become new Muslims. The introduction of Kalam with “Knowledge Theory” is one of the most important innovations it has brought to the science of kalam. Thanks to this novelty of Maturidî, the sources of Knowledge took the place of privilege among the subjects of theology of the name of *Esbabu'l-İlim*. His method influenced the Hanafi-Maturidian theologians who followed him, as well as the Ash'ari theologians who contributed to the formation of the Ahl al-Sunnah.

Key Words: Maturidi, Kalam, Theory of Knowledge, Kalami Method, Semantic Method.

Matüridî'nin İlmî Kişiliği ve Dini Anlama Metodu

Yaşadığı çağ ve sonraki dönemlerde İslam düşüncesine katkıda bulunan İslam bilim insanlarından birisi de hiç kuşkusuz Ebu'l-Mansur Muhammed b. Muhammed Matüridî (248/862- 333/944)'dir. Semerkand'ın Matürid köyünden olduğu için buraya nispetle Matüridî olarak tanınmış bir Türk bilimcidir. İslam itikadının akli delillerle açıklanması ve savunulmasını içeren Kelam ilmi ile ilgili fikirlerinin özünü İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin *Fıkhu'l-Ekber* isimli eserinden almıştır. Ebû Mansur el-Mâtüridî, İslam kelam düşüncesinin temellerinin teşekkül ettiği bir dönemde yaşamış ve yine kelam disiplininin en temel eserlerinden biri olan *Kitabü't-Tevhid*'i yazmıştır. Matüridî, kelâmla ilişkin oluşturduğu bu fikirlerini zamanında mevcut olan diğer inançla ilgili ekollere özellikle de Mu'tezile'ye

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

karşı savunmaya çalışmıştır. Vahiyle birlikte akli da dini bilmenin temelini koyan Matürîdî¹, kuru cedel ve münakaşa zihniyetinden uzak kalarak Müslüman inançlarını açıklama ve yorumlamaya tabi tutmuş, bu yöntem üzerine görüşlerini tesis etmiştir. Bundan dolayı İslam inanç esaslarının yeni Müslüman olmuş geniş halk kitlelerince kabul edilmesinde çok önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Matürîdî'nin akılcılığı Mu'tezile'nin akılcılığı gibi değildir. Mu'tezile'de akıl, kimi zaman ve yerde hareket noktası, kimi yerde de hakemdir. Matürîdî ve Matürîdiler de ise akıl, vahyin hizmetinde, onu destekleyici, açıklayıcı ve tamamlayıcı bir unsurdur.

Mâtürîdî'nin mütekellim, imâm, eş-şeyh, fakîh, müfessir, usûlcü, reis ehli's-sünne ve'l-cemaa, imamların şeyhi, alemu'l-hüdâ/ hidayet meşalesi gibi sıfatlarla nitelenmiş olması onun çok yönlü biri olduğunu ortaya koymaktadır. Mâtürîdî, ilk dönem kelamcılarında Ebû Ömer Muhammed b. Ömer el-Bâhilî (ö.300/913), Ebu Ali el-Cubbaî (ö.303/915), oğlu Ebu Haşim el-Cubbaî (ö.321/933), Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Belhî el-Kâ'bî² (ö. 319/931), Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (260/873-324/935) gibi devrin büyük kelamcılarıyla çağdaştır. Bu da onun bu kelamcılarla ilişkin verilen bilgilerin birinci elden kaynak olmasını sağlamaktadır. Mâtürîdî'nin eserleri ismi geçen bu âlimlerin görüşleri için kaynak teşkil ederse de aynı şey Eş'arî için söylenemez. Zira tarih ve tabakat kitaplarında bu iki imamın görüşüklerine veya birbirinden herhangi bir şeyi naklettiklerine dair bir kayda rastlanamamıştır.³ Nitekim *Te'vilâtü'l-Kur'an*'da da Eş'arî'den söz edilmemektedir.⁴ Ayrıca ilk dönem kelamcılarının aşağı yukarı hepsinin aynı zamanda birer müfessir olması onların bu dönemde özelde tefsir ilmine genelde Kur'an ilimlerine verdikleri önemi ve Kur'an çalışmalarına yaptıkları katkıyı göstermesi açısından dikkate değer bir husustur.

Matürîdî'nin İslam Düşüncesine Katkıları

Mâtürîdî, hicri IV, miladî X. yüzyıl İslam dünyasında, düşünce ve siyaset alanında büyük çalkantıların meydana geldiği, bid'at içerikli fikirlerin, farklı din ve mezheplere bağlı bireylerin bolca bulunduğu bir yer ve çevrede⁵ yaşayan bir kelâmcıdır. O, Orta Asya'da bulunan İslâmî ilimlerin önemli merkezlerinden biri olan Semerkand'da yetişen, oranın kültürüyle yoğrulan önemli bir din bilimcidir. Abbasi

¹ Ebu Mansur Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, Thk. Fethullah Huleyf, (İskenderiye: Daru'l-Câmiati'l-Mısırye, trs), 4.

² Bağdat Mu'tezilesi'nin Kâ'biyye fırkasının reisi olan Kâ'bî, Matürîdî'nin kendisine reddiye yazdığı *Evâilü'l-edille* isimli eserin sahibidir. Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatib el-Bağdâdî, *Târihu Bağdat*, (Kahire, 1349/1931), IX, 384. Matürîdî, çağdaşı bu kelamcının görüşlerini eserlerine almış ve onları eleştirmiştir.

³ Şihabu'd-din b. Behau'd-din Mercanî, *Haşiyeye ala'l-Celâl, Celal Haşiyesi*, (İstanbul, 1307), 16.

⁴ M. Ragıb İmamoglu, *İmam Ebu Mansur el-Matürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu*, (Ankara, 1991), 15

⁵ Ahmed Emin, *Zuhrü'l-İslam*, (Kahire, 1952), I, 261.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

İmparatorluğu yavaş yavaş eski gücünü kaybetmeye başlayınca, Bağdat eskiden olduğu gibi tek ilim merkezi olmaktan çıkmış, Semerkand, Buhara ve yakın çevreleri önem arz etmeye başlamıştır. Bağdat, Basra ve Kufe bölgesi bütün dinî, ilmî ve kültürel sahalarda merkez konumundayken Orta Asya kültür çevresi, daha çok kelim ve felsefe gibi akli ilimler alanında temayüz etmiştir.⁶ Orta Asya kültür çevresinin kelim ve felsefe gibi akli ilimler alanında gelişmesinde Mâtürîdî'nin katkısı inkâr edilemez bir realitedir.

Mâtürîdî, Ebu Bekr Ahmed b. İshak el- Cüzcâni, Ebu Nasr el-İyâzî, Nasir b. Yahya el-Belhi (ö.268/888) ve Muhammed b. Mukatil er-Râzî (ö.242/862) gibi⁷ çağının önemli ilim adamlarından ilmî eğitimini almış, hemen tüm İslamî sahalarda vukûfiyet sahibi, devrinin sosyo-kültürel yönden gereksinimlerine cevap verebilecek kazanımlara haiz, dönemindeki Müslümanların inanç ve kelami problemlerini ele alıp açıklığa kavuşturabilecek bir kelâmcıdır. Mâtürîdî'nin ilmi ve kültürü yukarıda isimleri geçen hocaları aracılığıyla İmam-ı A'zâm Ebû Hanife (80/699-150/767)'ye dayanmaktadır.⁸ Mâtürîdî'nin bütün ilimlere derinlikli sahip oluşu, o dönem kelâmcılarının ortak bir özelliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü o devrin kelâmcıları Kur'an ve sünnete bağlı, birçok ilmi kesbetmiş ilmiyle amel bireylerdir. Söz konusu bu bilim ortamında çeşitli ilim dallarında önemli şahsiyetlerin yetiştiğini, kıymetli eserlerin verildiğini gözlemliyoruz. Mâtürîdî'nin yaşadığı bu asır, çeşitli bilim dallarında tedvin faaliyetlerinin yapıldığı, önceden oluşturulan bazı ilkelerin, bu esaslar çerçevesinde kaleme alındığı dönem olarak da bilinmektedir. İslam Felsefesi'nin temel taşlarından “*el-Medînetü'l-Fâzıla*” müellifi Türk filozofu Ebû Nasr el-Fârâbî (ö.339/950), İbn Sina (ö. 429/1037), Hanefi fakihî olmakla birlikte tasavvuf ilminin önemli şahsiyeti “*Ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*” sahibi muhaddis ve sûfî Ebû Bekir Kelâbâzî (ö. 380/990) ve Talib el-Mekki (ö. 386/996) bu asırda yaşamıştır. Bu asırda yaşayan önemli şahsiyetlerden birisi de tefsir alanında rivayet tefsirinin temel kaynaklarından “*Cami'ul-beyan*” isimli eserin yazarı İbn Cerir et-Taberî (224/838-310/922)'dir. O, tefsirde olduğu gibi fıkıhta da bilinen bir âlimdir.⁹

Böyle bir ilmî ortamda yetişen Mâtürîdî, kendi adına nispetle Mâtürîdîlik olarak adlandırılan

⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, (Ankara, 1965), 227.

⁷ Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, (Mısır, 1324), 14, 23, 201, 221; Bağdathî İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâ'u'l-Müellefin ve Âsaru'l-Musannifin*, (İstanbul, 1951), I, 46; Zirikli, *el-A'lâm*, (Beyrut, 1969), VIII, 338; İmamoğlu, *İmam Ebu Mansur el-Matürîdi ve Te'vilâtü'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu*, 17-18.

⁸ Muslihu'd-Din Mustafa Kestellî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseftiyye*, (Kahire, 1326), 17.

⁹ Taberî'nin fıkıhta günümüze kadar gelmeyen bir mezhep kurucusu olduğu bilinmektedir. Söz konusu asırda Taberî, Zahiriyye ve İmamiyye mezhepleri taraftar bularak yaygınlaşmaya başlamıştır. Bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, (Beyrut, 1966), IX, 136. Mâtürîdî, kendisiyle çağdaş hatta 20 yıl önce vefat eden İbn Cerir et-Taberî ve tefsirinden eserinde bahsetmemiştir. Bu bilgi Tevilat üzerinde bir çalışma yapan İmamoğlu'na dayanmaktadır. Bkz. İmamoğlu, *age.*, 25

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

sistematiik bir kelam okulunun kurucusu unvanını almıştır. Bu onun kelâmî problemleri ele alırken başvurduğu akli temellendirmelerin daha önce görülmeyen bir özgünlüğe sahip olmasına dayanır. Bu sebeple Matürîdî, İslam düşüncesinde “Teolojik Akılcılığın” ilk temsilcilerinden birisi sayılmıştır. Kendi döneminden itibaren akli ve vahyi dinin temeline koyan¹⁰ kelâmî görüşlerini takip eden ve yorumlayan Ebu’l-Kâsım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hakîm es-Semerkindî (ö. 342/953), Ebu Seleme es-Semerkindî¹¹, Ebu’l-Yusr Muhammed Pezdevî (ö. 493/1099), Ebu’l-Muin en-Nesefî (ö. 508/1114), Ebu Hafs Necmüddin (Ömer) en-Nesefî (ö. 537/1142), Ebu İshak es-Saffâr el-Buharî (ö. 534/ 1139)¹², Ali b. Osman el-Ûşî (ö. 575/1179), Nureddin es-Sabûnî (ö. 580/1184), Ebu’l-Berakât en-Nesefî (ö. 710/1310), Sadru’ş-Şeria (ö. 747/1340), İbn Hümam (ö. 861/1457), Hızır Bey (ö. 863/1458) gibi çok sayıda kelâmcı yetişmiş ve onun metodolojisi doğrultusunda pek kıymetli eserler meydana getirmişlerdir.

Matürîdî, kelâm, mezhepler tarihi, fıkıh, fıkıh usulü, tefsir ve Kur’an ilimlerinden kıraat konusunda birçok eser telif etmiş, ancak bunlardan çoğu istilalar, doğal afetler, göçler ve maddi imkânsızlıklar sebebiyle korunamamış ve günümüze kadar gelme imkânına kavuşamamışlardır. Günümüze kadar gelme imkânına kavuşamayan eserlerinin çoğunluğunu fıkıh ve fıkıh usulü ile Mu’tezile’yi, Haricileri, Rafizileri ve Şii-Karmatileri eleştirmek için kaleme aldığı eserler oluşturmaktadır.¹³

Mâtürîdî’nin bize ulaşan eserleri ise dünyada tek yazma nüshası bulunan kelama ilişkin *Kitabu’t-Tevhid* isimli eseri ile onun itikadî, fikhî ve diğer dinî görüşlerini içerisine alan teolojik tefsir niteliğindeki *Tevîlatu’l-Kur’an* isimli tefsiridir.¹⁴ Onun *Kitabü’t-Tevhid*’i akla ve serbest düşünceye fazlaca önem veren yarı felsefi bir okul niteliği¹⁵ taşımaktadır. O, söz konusu teolojik tefsirinde ise sadece ayetlerin yorumuyla yetinmemiş, konuyla ilişkin itikadî ve fikhî mezheplerin farklı yorumlarına da yer vererek tartışmıştır. Dolayısıyla onun bu eseri Mâtürîdî’nin itikadî, fikhî ve ahlakî görüşlerinin tespitinde önemli bir kaynak olduğu gibi zamanına kadar gün yüzüne çıkan Cebriyye, Kaderiyye, Cehmiyye, Karâmita,

¹⁰ Mâtürîdî, *Kitabü’t-Tevhid*, 4.

¹¹ Tam adı Ebu Seleme Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî olan bu Matürîdî kelamcısının *el-Cumeli’l-Kelâmiyye min Kutubi’l-Maturidiyye*, isimli Süleymaniye Ktp. Şehid Ali Paşa, Nu. 1648’de kayıtlı yazma bir eseri vardır.

¹² Ebu İshak İbrahim b. İsmail es-Saffâr el-Buharî’nin *Mesail* isimli bir eseri bulunmaktadır. Ebu İshak es-Saffâr el-Buharî, *Mesâil*, Bibliotheque Nationale de France, Arebe Nu: 4808.

¹³ Bunlar, *Kitabu Beyan Vehmi’l-Mu’tezile, Reddu’l-Usûli’l-Hamse, Reddu Kitabi’l-İmâme, er-Reddu alâ’l-Kerâmite* gibi eserlerdir.

¹⁴ Matürîdî’nin bu tefsirinin adı bazı kaynaklarda “Te’vilâtu Ehli’s-Sünne” veya “Te’vilâtu’l-Maturidiyye fi Beyâni Usuli Ehli’s-sünneti ve Usûli’t-Tevhid” olarak geçmektedir. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu’z-Zünûn*, (İstanbul, 1943), I, 335, 336; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin*, II, 36.

¹⁵ Bekir Topaloğlu, “Ebu Mansur el-Matürîdî”, *Kitabü’t-Tevhid Tercümesi*, (Ankara, 2002), XXV.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

Mürcie, Neccariyye, Kerrâmiyye, Mücessime, Müşebbihe, Şia, Haşeviyye ve Batniyye gibi diğer mezheplerin itikadî ve fikhî görüşlerinin tespitinde de önemli bir kültür hazinesidir.¹⁶ *Tevîlatu'l-Kur'an* ayeti ayetle tefsir etme, semantik yaklaşım yapma, geniş çözümlenme ve karşılaştırmalara yer verme, insanın içerisinde bulunduğu psikolojik ve sosyolojik unsurlara dikkat çekme, Hanefi fikhini savunup Sünni inançları pekiştirme, diğer din ve mezhep taraftarlarını ilmi eleştirilere tabi tutma, düşünüş ve sunuşta ahenge önem verme gibi niteliklerle asrında ve sonraki dönemlerde telif edilen tefsir eserlerinden ayrılır. Mâtürîdî'nin *Tevîlatu'l-Kur'an* isimli bu hacimli ve dolgun eseri aynı zamanda dirayet (rey) tefsirinin ilk örneğini teşkil etmektedir.¹⁷

Mâtürîdî'nin bu eserleri, tarihin çeşitli devirlerinde yapılan şerh, haşiye ve açıklamalarıyla, yukarıda sözü edilen birçok ilim ve düşünce adamını bir araya getirerek Mâtürîdîliğin bir okul (ekol) haline gelmesini sağlamakla birlikte yalnızca Türk dünyasında değil, Mısır ve Hindistan gibi farklı yöreleri de içine alan büyük bir coğrafyada tanınmasında ve benimsenmesinde etkili olan bir düşünsel çekim ve isteklendirme kaynağı olma niteliğine sahiptir.¹⁸

Matürîdî'nin Kelâm İlmine Katkıları

Ebû Mansur Matürîdî'nin Kelâmı “Bilgi Nazariyesi”yle başlatması, kelâm ilmine kazandırdığı en önemli yeniliklerden birisidir. Bilginin tanımı, imkân ve kaynakları hakkında Matürîdî'den önce bazı görüşler ileri sürenler varsa da Bilgi Nazariyesi'nin kelâm ilminde bağımsız bir konu olarak sistematik bir tarzda işlenmesi Matürîdî ile başlamıştır. Matürîdî'nin bu yeniliği sayesinde bilginin kaynakları konusu *Subulu'l-Mevsûle* ile 'l-İlim / Esbabu'l-İlim adıyla kelâm ilminin konuları arasında mümtaz yerine almıştır.¹⁹ Matürîdî'den sonra gelen kalamcılarda onun bu yöntemine bağlı kalarak telif ettiği kelâm kitaplarına bilgi teorisiyle başlamışlardır.²⁰ Matürîdî, sistematik hale getirdiği bilgi nazariyesini kelâm başta olmak üzere fıkıh, fıkıh usulü, tefsir ve diğer bilim alanlarına da tatbik etmiştir. O bu nazariyesinde bilginin kaynaklarını akıl, duyular ve doğru haber yani Kur'an olarak belirlemiştir.

¹⁶ Örneğin Matürîdî, Hariciler ve Mu'tezile'nin görüşlerinin aksine büyük günah işlemenin Kible ehlini imandan çıkarmayacağı görüşünü Hucurât suresi 9. ayete (Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin...) dayanarak kanıtlamaktadır. Ebu Mansur Maturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, (Yazma- Selimağa Kütüphanesi, No: 40), v. 720a.

¹⁷ Bekir Topaloğlu, *Ebu Mansur Matürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'an'dan Tercümeleler*, isimli esere yazdığı önsöz, (İstanbul, 2003), s. XIII.

¹⁸ Hanifi Özcan, “Türk Din Anlayışı: Mâtürîdîlik”, *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*, Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri ve Maturidilik Mezhebi, Haz. Sönmez Kutlu, (Ankara, 2003), 286.

¹⁹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 7-11.

²⁰ Bkz. Ebu'l-Yusr Muhammed Pezdevî, *Usulu'd-Din (Ehl-i Sünnet Akaidi)* Çev. Şerafettin Gölcük, (İstanbul, 1988), 8 vd.; Nureddin Ahmed B. Ebi Bekir Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usuli'd-Din*, Thk. Bekir Topaloğlu, (Ankara, 1995), 16-18; Nureddin Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-Hidaye Tercümesi*, Terc: safâ Bardakçı, (Ankara: Sage yay. 2018), 9-10.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

Matürîdî'nin Bilgi teorisini sistematik bir biçimde ilk defa kullanan bilgin olduğunu, çağdaşı olan Eşârî'nin kelimelerine baktığımızda da anlayabiliriz. O hem *Kitabu'l-Luma*'sında hem de *İbâne an Usuli'd-Diyâne*²¹ isimli kitaplarında bilgi teorisine yer vermemiştir.²²

Mâtürîdî'nin kelimeler anlayışı, akıl ve hisse/duyu, lafız ve manaya aynı derecede önem veren İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (80/699-150/767)'nin din anlayışı gibi akılcı ve nasçı bir kelâmdır. Yani o dini bilmenin temelini vahyi ve akli birlikte koymuştur. Böylece vahiy ve akıl arasında bir denge sağlamıştır. Mu'tezile, inanç konularını açıklarken akli esas alıp nassı ya da nakli buna göre açıklarken, Mâtürîdî ve çağdaşı Eş'arî, Mu'tezile'nin aksine vahyi esas alıp, akli onu destekleyici bir mahiyette kullanmıştır. Böylece Mu'tezile ile gün yüzüne çıkan kelâm metodu, Mâtürîdî ile farklı bir içeriğe ve tekniğe evrilmiştir. Kelamla ilgili *Kitabu't-Tevhid* ve kelamî bir bakışla yorumladığı Kur'an tefsiri *Te'vilatu'l-Kur'an*'ı gözden geçirildiğinde, kendinden önceki kelâmcıların tartışmadığı önemli kelamî problemlere değindiği görülür. O'nun kelimeler yaparken kullandığı yöntem de kendisinden önceki kelâmcıların yönteminden farklılıklar arz eder. O, kelamî problemleri ele alırken akli, nakli ve semantik açıdan temellendirmelerde bulunarak metodolojik açıdan farklılığını ortaya koymuştur. Bilindiği gibi **semantik** dildeki birimleri yani kelimeleri anlam bakımından ele alıp incelemektir. Semantikte dilin kelimeleri; anlamları, kavram alanları ve kapsamaları ile eş anlamlılık, çok anlamlılık, eş seslilik vb. açılardan ele alınmaktadır. Mâtürîdî de kelamî problemleri ele alırken kelimenin anlamının nesneye, dışarıdaki müsemmaya uygunluğuna dikkat etmiştir. Mâtürîdî, kelâm ilminin muhteva, yöntem ve üslup bakımından zenginleşip daha sistematik bir yapı kazanmasına katkıda bulunduğu gibi İslâm inanç esaslarına yönelik yıkıcı faaliyette bulunan felsefi, dinî mezhep ve akımlara karşı İslâm akidesinin savunulması ve temellendirilmesinde çok önemli hizmet ve katkılarda da bulunmuştur. Bu şekilde Mâtürîdî, Kelam'a kelimenin tam manasıyla bir bilim kimliği kazandırmıştır.²³ Mâtürîdî'ye göre insan yaratılmışları idare edip yönetmek yeteneği ile sıvrılmış, bu yolda bütün zorluklara göğüs germek, onlar için aklen en uygun bulunanı araştırmak, iyi ve güzel olanları alıp bunlara aykırı olanlardan sakınmakla üstün kılınmıştır. Bütün bu hususları bilmenin yolu ise nesne ve olayları incelemek suretiyle akli kullanmaktan geçer. Ona göre bundan farklı bir metot da var değildir. Mâtürîdî'ye göre manası apaçık nassların /muhkem bazılarınca anlaşılması, dolayısıyla akıllarını kullanmayışları veya yanlış delillendirmelere düşmelerinin nedenleri şunlardır: 1- Apaçık metinleri anlayamayan bireyin yaratılış/fitrî karakterinin kaba zevklere yatkın olması 2. Alışkanlıklarından vazgeçememesi. 3. Güvendiği birine

²¹ www.tdk.gov.tr/index.php?option.

²² Ebu'l-Hasan Ali B. İsmail Eş'arî, *el-İbâne An Usuli'd-Diyâne*, Thk. Beşir Muhammed Uyûn, (Dimeşk: 1413/1993), 192; Ebu'l-Hasan Ali B. İsmail Eş'arî, *Kitabü'l-Luma' Fi'r-Reddi Ehli'z-Zeyği Ve'l-Beda'*, (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1993), 135.

²³ Sönmez Kutlu, 'Bilinmeyen Yönleriyle Türk Bilgini: İmam Mâtürîdî', *Dini Araştırmalar*, (c. 5, sayı:15, 2003), 8.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

özenmesi ve öykünmesi. 4. Sorgulama ve öğrenme işini gereğince yerine getirmemesi. 5. Kendi aklına güvenerek, ilahi hikmeti onun üzerine kurmaya çalışması ve aklını nakle tâbi kılmaması ve böylece aslında muhkem olanın onun anlayışında müteşabih duruma düşmesi. 6. İnceleme ve araştırmayı eksik yapmasıdır.²⁴

Mâtürîdî, yalnızca yaşamış olduğu dönemin dinî ve itikadî yapısını etkilemiş bir kelamcı ve din bilgini değil, kendisinden sonraki kelamcıların akfî ve vahyî temellere dayanan sahih bir kelâm anlayışına sahip olmalarına öncülük eden ve hatta itikadî, amelî ve ahlakî açıdan sahih bir din/ kelam geleneğinin temellerinin atılmasında ve bu güne kadar gelmesinde önemli katkıları bulunan bir kelamcı olarak İslam düşünce tarihindeki hak ettiği yeri almıştır.

Mâtürîdî, yaşadığı dönemde tek başına nakli kullanmanın doğuracağı sıkıntıları sezinleyerek, aklın dinde kullanılabilceğini düşünmüş ve bunun en uygun yolu ve yöntemini göstermeyi layığıyla başarmıştır. Mâtürîdî ile birlikte kelâmî kavramlar yerine oturmaya ve bir sistematığe dönüşmeye başlamıştır.

Sonuç:

İslam bilim insanlarından biri olan Mâtürîdî, İslam düşüncesine özellikle de kelâm ilmine fıkıh, tefsir ve kelâm ilim dallarında yazdığı eserler, ayetleri yorumlarken geliştirdiği semantik metot, dini anlamada selef metodu yerine akla ve vahye birlikte yer veren kelâm metodunu kullanması, bilgi kuramını sistemleştirerek kelâmın konularından birisi yapması ve yetiştirdiği âlimler aracılığıyla anlamlı katkılarda bulunmuştur. Adına nispet edilen Mâtürîdî kelâmının öncüsü ve sistematize edeni olmuştur.

Bunları yapmakla Mâtürîdî, temelde İslam inanç ilkelerini konu alan ve İslam itikadını diğer din ve felsefelere karşı savunan Kelâm ilmine gerçek anlamda bir ilmi disiplin hüviyeti de kazandırmıştır. Bu gayretleriyle kelâma yeni bir çehre kazandıran Mâtürîdî, Ehl-i Sünnet kelâmının önemli bir kurucusu ve önderi haline gelmiştir.

Kaynakça

Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellefîn ve Âsaru'l-Musannifîn*, İstanbul, 1951.

Ebu İshak es-Saffâr el-Buharî. *Mesâil*. Bibliotheque Nationale de France, Arebe Nu: 4808.

Emin, Ahmed. *Zuhrü'l-İslam*. Kahire, 1952.

---

²⁴ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 223; Ebu'l-Mansur Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid Açıklamalı Tercüme*, terc: Bekir Topaloğlu, (İstanbul: İSAM Yay. 2015), 341; Bekir Topaloğlu, “Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Kelâmî Görüşleri”, *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*, Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri ve Maturidilik Mezhebi, Haz. Sönmez Kutlu, (Ankara, 2003),182.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu
“İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali B. İsmail. *El-İbâne An Usuli'd-Diyâne*. Thk. Beşir Muhammed Uyûn, Dimeşk, 1413/1993.

Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali B. İsmail. *Kitabü'l-Luma' Fi'r-Reddi Ehli'z-Zeyği Ve'l-Beda'*. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye Li't-Türâs, 1993.

Hatib el-Bağdâdî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târihu Bağdat*. Kahire, 1349/1931.

İbnu'l-Esir. *el-Kamil fi't-Tarih*. Beyrut, 1966.

İmamoğlu, M. Ragib. *İmam Ebu Mansur el-Matüridi ve Te'vilâtü'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu*. Ankara, 1991.

Kâtib Çelebi. *Keşfu'z-Zünûn*. İstanbul, 1943.

Kestellî, Muslihu'd-Din Mustafa. *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*. Kahire, 1326.

Kutlu, Sönmez. “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Bilgini: İmam Matüridi”, *Dini Araştırmalar*. c. 5, sayı:15, 2003.

Leknevî. *el-Fevâidu'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır, 1324.

Matüridî, Ebu Mansur. *Kitabü't-Tevhid*. Thk. Fethullah Huleyf, İskenderiye: Daru'l-Câmiati'l-Mısriyye, trs.

Matüridî, Ebu Mansur. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. Yazma- Selimağa Kütüphanesi, No: 40, v. 720a.

Matüridî, Ebu'l-Mansur. *Kitabü't-Tevhid Açıklamalı Tercüme*. terc: Bekir Topaloğlu, İstanbul: İSAM Yay. 2015.

Mercanî, Şihabu'd-din b. Behau'd-din. *Haşiye ala'l-Celâl, Celal Haşiyesi*. İstanbul, 1307.

Özcan, Hanifi, “Türk Din Anlayışı: Mâtüridilik”, *İmam Mâtüridî ve Maturidilik*, Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri ve Maturidilik Mezhebi. Haz. Sönmez Kutlu, Ankara, 2003.

Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed. *Usulu'd-Din (Ehl-i Sunnet Akaidi)* Çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul: Kayıhan Yay. 1988.

Sâbûnî, Nureddin Ahmed B. Ebi Bekir. *el-Bidâye Fi Usuli'd-Din*, Thk. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1995.

Sâbûnî, Nureddin. *el-Kifâye fi'l-Hidaye Tercümesi*. Terc: Safa Bardakçı, Ankara: Sage yay. 2018.

Topaloğlu, Bekir. “Ebû Mansur el-Matüridî'nin Kelami Görüşleri”, *İmam Mâtüridî ve Maturidilik*, Tarihî Arka Plan, Hayatı, Eserleri ve Maturidilik Mezhebi, Haz. Sönmez Kutlu, Ankara, 2003.

Topaloğlu, Bekir. “Ebu Mansur el-Matüridî”, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*. Ankara, 2002.

Topaloğlu, Bekir. *Ebu Mansur Matüridî, Te'vilâtü'l-Kur'an'dan Tercüme*. isimli esere yazdığı önsöz,

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu
“İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

İstanbul, 2003.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*. Ankara, 1965.

www.tdk.gov.tr/index.php?option.

Zirikli, *el-A'lâm*. Beyrut, 1969.